

ΓΡΑΦΕΙ Ο ΜΙΧΑΗΛ ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ

Στις 28 Νοεμβρίου, ώρα 7 μ.μ., στην αίθουσα τελετών της Ακαδημίας Αθηνών, θα λάβει χώρα η τελετή απονομής του εικοστού πέμπτου βραβείου London Hellenic Prize για το έτος 2021. Το εν λόγω βραβείο είναι ετήσιο και απονέμεται για έργα που αφορούν τον ελληνικό πολιτισμό στη διαχρονία του ή εμπνέονται από αυτόν. Φέτος θα βραβευτούν ο ομότιμος καθηγητής και ακαδημαϊκός Πασχάλης Κιτρομυλίδης και ο ομότιμος καθηγητής Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, οι οποίοι είχαν την επιμέλεια και συνεργάστηκαν στη συγγραφή του βιβλίου *The Greek Revolution: A Critical Dictionary* των Εκδόσεων του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ. Στη σύνταξη των λημμάτων του λεξικού συμμετείχαν, εκτός από τους δύο επιμελητές, 42 ειδικοί μελετητές της Επανάστασης. Το βραβείο θα απονεμίσει η Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας Αικατερίνη Σακελλαροπούλου.

Η διεθνής επιτροπή του LHP (Nick Lowe, Professor Paul Cartledge, Robin Lane Fox, Dr Jennifer Wallace, ομότιμος καθηγητής Μιχαήλ Πασχάλης) επέλεξε το εν λόγω βιβλίο, ανάμεσα στα πέντε υποψήφια της βραχείας λίστας, με κριτήρια την πρωτοποριακή για τα ελληνικά δεδομένα μορφή του, τη συνθετική και κριτική προσέγγιση του αντικειμένου και την εγκυρότητα του περιεχομένου, τα οποία προσφέρουν στον αναγνώστη ένα σύγχρονο και εύχρηστο εγχειρίδιο της Ελληνικής Επανάστασης και συνιστούν σπουδαία συμβολή στην ιστοριογραφία της. Η Επιτροπή συνεκτίμησε και τον επετειακό χαρακτήρα του βιβλίου, κατηγορία στην οποία συναγωνίστηκε με την εξαιρετική μονογραφία του Mark Mazower, *The Greek Revolution: 1821 and the Making of Modern Europe*, Penguin Books. Το λεξικό προλογίζει ο τέως Πρόεδρος της Δημοκρατίας και ακαδημαϊκός Προκόπης Παυλόπουλος. Μεταφράζεται ήδη στην ελληνική και αναμένεται να εκδοθεί την άνοιξη του επόμενου έτους από τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Η αλματώδης αύξηση της παραγωγής πληροφοριών και η συνακόλουθη ταχύτατη ανανέωση της γνώσης οδήγησαν τις τελευταίες δεκαετίες στον πολλαπλασιασμό των εγχειριδίων που συνοψίζουν και αξιολογούν την επιστημονική γνώση, υπό διάφορες μορφές, σε διάφορους κλάδους και σε επιμέρους επιστημονικά αντικείμενα. Οι επιμελητές του «Κριτικού λεξικού» παραπέμπουν στον λατινικό όρο «vade mecum», που σημαίνει «έλα μαζί μου» και αντιστοιχεί κατά προσέγγιση στην ελληνική λέξη «συνέκδημος». Ο όρος «vade mecum» πρωτοεμφανίστηκε περί τα τέλη του Μεσαίωνα· το περιεχόμενό του ήταν αρχικά θεολογικό ή αφορούσε τη θεία λειτουργία αλλά από τον 16ο αιώνα επεκτάθηκε κυρίως στην ιατρική και αργότερα διευρύνθηκε χωρίς περιορισμούς. Επρόκειτο για ένα εγχειρίδιο, συνήθως μικρού σχήματος, που είχε κάποιος πάντοτε μαζί του, για να το συμβουλευτεί ανά πάσα στιγμή προκειμένου για τα βασικά θέματα ή τους κανόνες της επι-

Μεταφράζεται ήδη στην ελληνική και αναμένεται να εκδοθεί την άνοιξη του επόμενου έτους από τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης

Ένα πρωτοποριακό εγχειρίδιο της Ελληνικής Επανάστασης

Μια αποτίμηση του «Κριτικού Λεξικού της Ελληνικής Επανάστασης» (Harvard U) οι Πασχάλης Κιτρομυλίδης και Κωνσταντίνος Τσουκαλάς κερδίζοντας το Lond

στήμης ή του επαγγέλματός του. Εξελιγμένος γλωσσικός και θεματικός κληρονόμος του είναι τα σημερινά «Companion». Η έκδοσή του έχει αποκτήσει πολύ μεγάλη διάδοση, η μορφή και η μεθοδολογία τους ποικίλλει, και το περιεχόμενό τους κυμαίνεται από το πλέον ευρύ στο πλέον εξειδικευμένο.

Τα επιστημονικά λεξικά και οι επιστημονικές εγκυκλοπαίδειες ανήκουν επίσης στην κατηγορία των εν λόγω βοηθημάτων, με τη διαφορά ότι η διάρθρωσή τους είναι αλφαβητική και όχι θεματική ή χρονολογική. Πιο πρόσφατη κατηγορία είναι τα αποκαλούμενα «κριτικά λεξικά», που πλέον καλύπτουν πεδία, κλάδους και θέματα που εκτείνονται από την κοινωνιολογία και την ψυχολογία έως τον μαρξισμό, τη μυθολογία και την πολιτισμική γεωγραφία. Δίνουν έμφαση στην κριτική επεξεργασία και παρουσίαση των δεδομένων. Τα περισσότερα έχουν θεματική διάρθρωση και ελάχιστα αλφαβητική, και ο αριθμός των συντακτών-συνεργατών τους εκτείνεται από έναν έως δεκάδες.

Επτά θεματικές κατηγορίες

Κάθε κριτικό λεξικό αποτελεί ξεχωριστή περίπτωση από την άποψη της μεθοδολογίας. Το «Κριτικό λεξικό της Ελληνικής Επανάστασης» είναι ένα από τα καλύτερα από τα 13 κριτικά λεξικά που είχα τη δυνατότητα να ξεφυλλίσω –λαμβάνοντας προφανώς υπόψιν

τους περιορισμούς που συνεπάγονται οι διαφορές στα επιστημονικά αντικείμενα. Η κριτική προσέγγιση των δεδομένων, η οποία σύμφωνα με τους επιμελητές αποτελεί τον κύριο σκοπό που υπηρετεί η γνώση της ιστορίας, είναι εμφανής ήδη στη σύλληψη και τη διαμόρφωση της ύλης του. Ειδικότερα, το περιεχόμενό του συγκροτείται από επτά θεματικές κατηγορίες, οι οποίες προϋποθέτουν τη σύλληψη της Επανάστασης ως ένα ιστορικό και πολιτισμικό σύνολο, που με τη σειρά του κατανέμεται στους παράγοντες που την προετοίμασαν και τη διαμόρφωσαν, στα μηνύματα που εξέπεμψε, στις εκφράσεις και τις απηχήσεις της. Η προσέγγιση είναι λοιπόν εξαρχής ριζικά διαφορετική από αυτήν ενός ιστορικού λεξικού.

Οι επτά θεματικές κατηγορίες είναι οι εξής: I. «Το πλαίσιο της Επανάστασης»: εκτίθενται οι συνθήκες στη βαλκανική ενδοχώρα, η ελληνική διασπορά, και η κατάσταση στην Οθωμανική αυτοκρατορία II. «Στο δρόμο για την Επανάσταση»: παρουσιάζονται οι ελληνικές κοινότητες, οι μορφές αντίστασης και οι μουσικές εταιρείες επί Τουρκοκρατίας III. «Γεγονότα και τόποι»: περιγράφεται η έκρηξη και η εξέλιξη της Επανάστασης σε δεκαπέντε περιοχές της εθνικής επικράτειας IV. «Πρόσωπα»: καταγράφονται σε ομάδες κατανεμημένες με βάση κυρίως το πεδίο δράσης τους οι πρωταγωνιστές της Ελληνικής Επανάστασης, δηλαδή κληρικοί,

πολιτικοί ηγέτες, διπλωμάτες, διανοούμενοι, στρατιωτικοί ηγέτες, γυναίκες V. «Θεσμοί»: περιλαμβάνονται οι συνελεύσεις και τα συντάγματα, τα οικονομικά της Επανάστασης, η Παιδεία, η ορθόδοξη Εκκλησία, ο τύπος VI. «Ιδέες και μορφές δημιουργικής έκφρασης», με επιμέρους αντικείμενα τον Διαφωτισμό, τη λογοτεχνία και τη λογιόσυνη μαζί με την εκδοτική παιδεία, τον λαϊκό πολιτισμό, την επανάσταση της δημιουργικής εμπειρίας. VII. «Απηχήσεις», που συγκροτείται από τις παρακάτω ενότητες: ο φιλελληνισμός, ο αμερικανικός φιλελληνισμός, η οπτική απεικόνιση του πολέμου της ανεξαρτησίας, η Επανάσταση και η ρομαντική φαντασία: απηχήσεις στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία, η μουσική και ο πόλεμος της ανεξαρτησίας, ιστοριογραφική παράδοση και διαμάχες, επέτειοι, Η τελευταία ενότητα αυτής της θεματικής κατηγορίας με τίτλο «Συμβολικοί εορτασμοί και πολιτισμικές συναρτήσεις» λειτουργεί ως ένα είδος επιλόγου στο λεξικό.

Ένα λεξικό προϋποθέτει εξ ορισμού αλφαβητική διάρθρωση της ύλης. Οφείλουμε όμως να διακρίνουμε την κεντρική αλφαβητική διάρθρωση από τη μερική και την ουσιαστικά ουδέτερη –πάντοτε υπό την προϋπόθεση του είδους και του εύρους των λημμάτων. Για παράδειγμα, η κεντρική αλφαβητική διάρθρωση που ακολουθεί το τετράτομο *Ιστορικό λεξικό της Ελληνικής Επανάστασης* του Χρήστου Στασινοπούλου

Διο σης

University), το οποίο επιμελήθηκαν
on Hellenic Prize 2021

«Ο Καραϊσκάκης
αποβιβάζεται
στο Φάληρο»,
πίνακας του
Κωνσταντίνου
Βολανάκη

Η κριτική προσέγγιση των δεδομένων, η οποία σύμφωνα με τους επιμελητές αποτελεί τον κύριο σκοπό που υπηρετεί η γνώση της ιστορίας, είναι εμφανής ήδη στη σύλληψη και τη διαμόρφωση της ύλης του. Ειδικότερα, το περιεχόμενό του συγκροτείται από επτά θεματικές κατηγορίες, οι οποίες προϋποθέτουν τη σύλληψη της Επανάστασης ως ένα ιστορικό και πολιτισμικό σύνολο, που με τη σειρά του κατανέμεται στους παράγοντες που την προετοίμασαν και τη διαμόρφωσαν, στα μηνύματα που εξέπεμψε, στις εκφράσεις και τις απηχήσεις της

(1979) καταλήγει στον εξαντλητικό κατακερματισμό της ιστορικής πληροφορίας και στην αντικειμενική ισοτιμία των λημμάτων, ανεξάρτητα από τη σπουδαιότητά τους, με αποτέλεσμα την εγγενή αδυναμία εποπτικής και συνθετικής προσέγγισης και ερμηνείας των δεδομένων. Ετσι, το οκτάστιχο λήμμα «Ανδρέας Ζαΐμης», που αναφέρεται στον προεστό των Καλαβρύτων, πλαισιώνεται από τα προηγούμενα ολιγόστιχα λήμματα «ζαδές ή ζαντές», «Ζαγρατίστας Χαράλαμπος» και «Ζαγρατίστας Μήτρος», και από τα επόμενα σύντομα λήμματα που αφορούν άλλους έξι «Ζαΐμηδες». Επί της ουσίας, το σχετικό λήμμα παρακολουθεί την ιστορική διαδρομή του Ανδρέα Ζαΐμη μέσα από γεγονότα που προϋποθέτουν εποπτεία της έκρηξης και της εξέλιξης της Επανάστασης στον Μοριά.

Αντίθετα, στο «Κριτικό λεξικό της Ελληνικής Επανάστασης» η αλφαβητική διάρθρωση υιοθετείται αφενός εντός της κάθε θεματικής κατηγορίας και αφετέρου με τρόπο που συνθέτει αντί να κατακερματίζει την ιστορική πληροφορία. Για παράδειγμα, στη θεματική κατηγορία «Πρόσωπα» η αλφαβητική κατάταξη συνθέτει τα άτομα σε ομάδες και δεν υποβάλλει κανενός είδους ιεράρχηση. Στη θεματική κατηγορία «Γεγονότα και τόποι» η αλφαβητική διάρθρωση σε δεκαπέντε λήμματα παρέχει συνολική εποπτεία της έκρηξης και της εξέλιξης της επανάστασης, εκμεταλλευόμενη τον τοπικό χαρακτήρα των

Paschalis M. Kitromilides,
Constantinos Tsoukalas (επιμ.)
THE GREEK REVOLUTION
A CRITICAL DICTIONARY

Harvard University Press -
Belknap, 2021

επανάστασεων και την παράλληλη ή σχεδόν παράλληλη εξέλιξή τους.

Πρότυπο το «Κριτικό Λεξικό της Γαλλικής Επανάστασης»

Το «Κριτικό λεξικό της Γαλλικής Επανάστασης» των Φρανσουά Φυρέ και Μονά Οζούφ, το οποίο οι επιμελητές του «Κριτικού λεξικού της Ελληνικής Επανάστασης» υιοθέτησαν ως πρότυπο, συγκροτείται από τις εξής πέντε

θεματικές κατηγορίες: γεγονότα, συντελεστές, θεσμοί και δημιουργίες, ιδέες, ιστορικοί και σχολιαστές. Η σύγκριση των δύο λεξικών αναδεικνύει τη δημιουργική αναπαραγωγή του προτύπου, με την έννοια ότι οι Κιτρομιλίδης και Τσουκαλάς όχι μόνο συγκρότησαν εξ υπαρχής το ελληνικό λεξικό με κριτήριο τα διαφορετικά δεδομένα της Ελληνικής Επανάστασης αλλά το εμπλούτισαν από θεματική άποψη και το βελτίωσαν από μεθοδολογική άποψη. Ως προς το δεύτερο σημείο, επισημαίνω, για παράδειγμα, ότι στο γαλλικό λεξικό τα λήμματα «Διαφωτισμός», «Μοντεσκιέ» και «Βολταίρος» συνεξετάζονται ως τρεις από τις είκοσι πέντε ενότητες της θεματικής κατηγορίας «Ιδέες», ενώ θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν σε μια επιπλέον θεματική κατηγορία με αντικείμενο την ιδεολογική προετοιμασία της Γαλλικής Επανάστασης. Αντίθετα, οι επιμελητές του ελληνικού λεξικού επαύξησαν και αναδιάρθρωσαν τις θεματικές κατηγορίες, αφιερώνοντας τρία εισαγωγικά κεφάλαια στο πλαίσιο και την προετοιμασία της Ελληνικής Επανάστασης.

Συνοψίζω. Το «Κριτικό λεξικό της Ελληνικής Επανάστασης» εισάγει στην ελληνική βιβλιογραφία ένα νέο είδος λεξικού και εμπλουτίζει την ιστοριογραφία της Ελληνικής Επανάστασης με ένα πρωτοποριακό εγχειρίδιο. Πρωτοποριακό με την έννοια ότι συνθέτει την ιστορική και πολιτισμική ύλη της Επανάστασης στη μορφή ενός σύγχρονου και έγκυρου λεξικού, προσεγγίζοντας κριτικά τόσο τη θεματική της συγκρότηση όσο και την επεξεργασία και τον έλεγχο του περιεχομένου της.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ
ΤΕΣΣΕΡΑ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ ΣΕ ΝΕΑ ΕΚΔΟΣΗ
23/11/2022

Ο ΑΝΗΦΟΡΟΣ
ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ
ΓΙΑ ΠΡΩΤΗ
ΦΟΡΑ 76 ΧΡΟΝΙΑ
ΜΕΤΑ ΤΗ
ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΤΟΥ

Ο ΒΡΑΧΟΚΗΠΟΣ :: Ο ΚΑΠΕΤΑΝ ΜΙΧΑΗΛΗΣ
Ο ΦΤΩΧΟΥΛΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ :: ΟΙ ΑΔΕΡΦΟΦΑΔΕΣ

Σε όλα τα βιβλιοπωλεία από τις εκδόσεις ΔΙΟΠΤΡΑ